

UOT: 338.012

TEKNOLOJİ İNNOVASIYALAR SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİK AMİLİ KİMİ

Təranə M. Əhmədova

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Sumqayıt Dövlət Universiteti, Biznesin idarə edilməsi kafedrası

tarana.7474@mail.ru

Xülasə. Müəssisələrin səmərəli işləməsi və rəqabətqabiliyyətli olması üçün yalnız yüksək keyfiyyətli işə deyil, onun gələcək inkişafına kömək edəcək vasitələrdən istifadə etmək lazımdır ki, belə vasitələrdən biri kimi texnoloji innovasiyalar çıxış edir. Son illər texnoloji innovasiyalar müəssisələrin imkanlarını genişləndirmək və onların iqtisadi məqsədlərinə çatmaq üçün alətə çevrilmişdir, onlar tamamilə yeni məhsulların yaradılmasına və ya mövcud məhsulların təkmilləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Buna görə sənaye müəssisələrinin inkişaflarının davamlı və rəqabətqabiliyyətli olması məqsədilə texnoloji innovasiyalara diqqət yetirmələri lazımdır. Bu baxımdan məqalənin mövzusu aktuallığı ilə seçilir. Məqalədə əsas məqsəd texnoloji innovasiyaların sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətli olmasının əsas uğur amili kimi tədqiq etmək, onların həmin müəssisələrin fəaliyyətinə verə biləcəyi faydaları müəyyənləşdirməkdir. Məqalədə innovasiyaların əsas növlərindən biri kimi texnoloji innovasiyaların sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətli olmasına təsirləri nəzərdən keçirilmiş, onların tətbiqi sahəsində meydana çıxan biləcək problemlər və həmin problemlərin həlli yolları araşdırılmış, bununla bağlı tövsiyə xarakterli təkliflər irəli sürülmüşdür. Məqalə əsasən amillər üzrə təhlil, inkişaf dinamikası, iqtisadi-statistika təhlil, qruplaşdırma, ümumiləşdirmə kimi təhlil üsullarından istifadə edilməklə yerinə yetirilmişdir.

Açar sözlər: innovasiya, innovasiya fəaliyyəti, texnoloji innovasiya, rəqabətqabiliyyətlilik, sənaye müəssisələri, istehsal

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ КАК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Тарана М. Ахмедова

Аннотация. Чтобы предприятия работали эффективно и были конкурентоспособными, необходимо использовать инструменты, которые будут способствовать не только качественной работе, но и ее дальнейшему развитию, и технологические инновации являются одним из таких инструментов. В последние годы технологические инновации стали инструментом расширения возможностей предприятий и достижения их экономических целей, они направлены на создание совершенно новой продукции или улучшение существующей продукции. Поэтому промышленные предприятия должны обратить внимание на технологические инновации, чтобы сделать свое развитие устойчивым и конкурентоспособным. С этой точки зрения тема статьи отличается своей актуальностью. Основная цель статьи - изучить технологические инновации как основной фактор успеха конкурентоспособности промышленных предприятий, определить пользу, которую они могут дать деятельности этих предприятий. В статье рассмотрено влияние технологических инноваций на конкурентоспособность промышленных предприятий как одного из основных видов инноваций, исследованы проблемы, которые могут возникнуть в сфере их применения, и пути решения этих проблем, даны рекомендации. сделано в этом отношении. Статья в

основном выполнена с использованием таких методов анализа, как факторный анализ, динамика развития, экономико-статистический анализ, группировка, обобщение.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, технологические инновации, конкурентоспособность, промышленные предприятия, производство.

TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AS A FACTOR IN THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Tarana M. Akhmedova

Abstract. In order for enterprises to operate efficiently and be competitive, it is necessary to use tools that will contribute not only to high-quality work, but also to its further development, and technological innovations are one of such tools. In recent years, technological innovations have become a tool for expanding the capabilities of enterprises and achieving their economic goals, they are aimed at creating completely new products or improving existing products. Therefore, industrial enterprises should pay attention to technological innovations in order to make their development sustainable and competitive. From this point of view, the topic of the article is distinguished by its relevance. The main goal of the article is to study technological innovations as the main factor in the success of the competitiveness of industrial enterprises, to determine the benefits that they can give to the activities of these enterprises. The article considers the impact of technological innovations on the competitiveness of industrial enterprises as one of the main types of innovations, investigates the problems that may arise in the field of their application and ways to solve these problems, gives recommendations. done in this regard. The article is mainly written using such methods of analysis as factor analysis, development dynamics, economic and statistical analysis, grouping, generalization.

Key words: innovation, innovative activity, technological innovation, competitiveness, industrial enterprises, production.

GİRİŞ

Müasir iqtisadi inkişaf rəqabətdə uğurun əsas amili kimi innovasiyaların rolunun davamlı artması ilə xarakterizə olunur. İnnovasiya böyük imkanlar yaradır və biznesin sağ qalması, iqtisadi inkişafı və uğuru üçün çox vacibdir. İnnovasiyanın tətbiqində əsas məqsəd müasir idarəetmə metodlarından istifadə etməklə müəssisənin rəqabət qabiliyyətini artırmaq və innovativ proseslərin təşkilindən ibarətdir. Bəzi sənaye müəssisələri aşağı innovativ fəallıq problemi ilə üzləşir. Qlobal bazarda strateji hökmranlığa innovasiyalar vasitəsilə nail olmaq olar, ona görə iqtisadi artımın mühüm xüsusiyyəti davamlı innovasiya prosesinə keçiddir. Müasir şəraitdə istehsalın səmərəliliyinin artırılmasına əsasən, yeni texnologiyalarda və rəqabətqabiliyyətli məhsulların yeni növlərində son ifadəsini tapan innovativ proseslərin inkişafı yolu ilə nail olmaq olar. Odur ki, müəssisələrdə texnoloji innovasiyaların formalaşdırılması, səmərəli istifadəsi aktual problemdir. Çünki, bu tip innovasiyalar sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması amili kimi çıxış edə bilər. Müasir dünyada bazar iqtisadiyyatı və işgüzar fəaliyyətdə sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyəti önəmli rol oynayır. Dünya iqtisadiyyatı davamlı olaraq dəyişikliklərə uğrayır. Bütün dəyişikliklər sənaye müəssisələrini dünya iqtisadiyyatının tendensiyası ilə ayaqlaşmağa məcbur edir və bunun nəticəsidir ki, onlar arasında rəqabət artır. Müəssisənin bazarda öz yeri uğrunda mübarizənin müasir şəraitində yaşayıb-yaşamamasına böyük təsir göstərən əsas amillərdən biri məhz texnoloji innovasiyaların təsiridir.

Texnoloji innovasiya yeni texnologiyaların istifadəsini nəzərdə tutur. Bu, iş şəraitinin yaxşılaşdırılması, təlim və işçilərin motivasiyası fəaliyyətləri vasitəsilə sosial xərcləri azaldılması və bununla da müqayisəli rəqabət üstünlüyünün artırılması baxımından önəmlidir. Odur ki, sənaye müəssisələrində texnoloji innovasiyaların tətbiqi genişləndirilməli, bu yolla həmin müəssisələr ölkənin iqtisadi həyatında gözlənilən dəyişikliklərə tez uyğunlaşa bilər. Ümumiyyətlə, texnoloji

innovasiyalar sənaye müəssisələrinin uzunmüddətli rəqabət üstünlükləri ilə təmin edən strateji resurslarıdır. Odur ki, bu tip innovasiyaların sənaye müəssisələrində tətbiqi imkanlarının araşdırılması əsas prioritetlərdən hesab olunur.

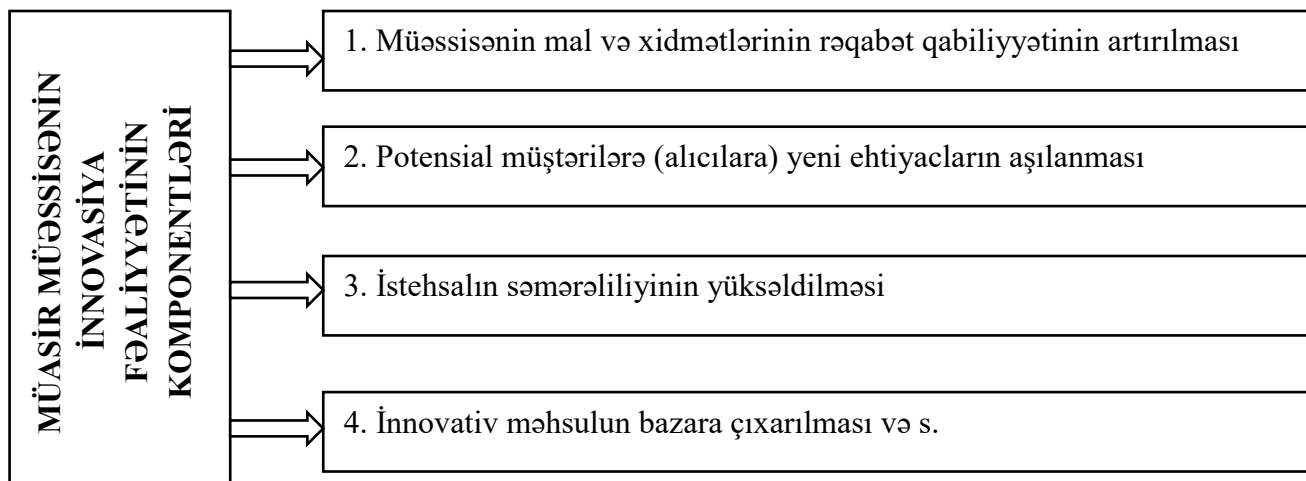
İNNOVASİYALARIN SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ROLU

İnnovasiyalar müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması baxımından əsas vasitədir və onların transformasiyaları istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, xərclərin azaldılması yolu ilə məhsulun qiymətinin aşağı salınması, satış siyasətinin təkmilləşdirilməsi və s. kimi üsullarla reallaşdırıla bilər [4, s.41]. Rəqabət üstünlüklərini reallaşdırmaqla innovasiya müəssisələrə nəinki bazarda rəqabət qabiliyyətini saxlamağa, habelə rəqabətdə lider mövqe tutmağa kömək edir. Rəqabət üstünlüyünün formalaşması və saxlanması məhsulların layihələndirilməsi, istehsalı və satışı ilə bağlı müəssisənin strukturuna təsir göstərir. Gücləndirilmiş rəqabət şəraitində isə ən davamlı rəqabət üstünlükləri innovasiyaların istifadəsinə əsaslanan orta və yüksək davamlılığa malik olanlardır. Müvafiq olaraq, müəssisənin rəqabət qabiliyyətini təmin edən innovasiya dedikdə, məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, xərclərin azaldılması, istehsalın və idarəetmənin təşkili üçün innovativ rəqabət üstünlüklərinin yaradılması və reallaşdırılması başa düşülür.

İnnovasiyanın müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artmasına kömək edən amil kimi öyrənilməsi onu innovasiya fəaliyyətinin müəyyən yekun nəticəsi kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir. Milli iqtisadiyyatın dünya bazarında mövqeyinin möhkəmləndirilməsinin və inkişafının, modernləşdirilməsinin və rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsinin artırılmasının ən önəmli amili innovasiya fəaliyyətinin təşkilidir. Bu gün müasir müəssisələr mövcud məhsul və xidmətləri modernləşdirmək və ya tamamilə yenilərini yaratmaq üçün texnologiyadan istifadə etmək zərurəti ilə üzləşirlər. Rəqabətə davamlı olmaq üçün istənilən müəssisə işçilərini biznesin fəaliyyətini təkmilləşdirmək üçün yeni ideyalar irəli sürməyə də təşviq etməlidir ki, bu da həmin ideyaların tez və çevik şəkildə reallığa çevrilməsini təmin edəcək. Yeniliyi tətbiq edən müəssisələr gələcək inkişafı üçün keyfiyyətə fərqli paradigma qura bilərlər. Rəqabət qabiliyyətinin idarə edilməsi müəssisələrə onların inkişafı üçün aşağıdakı mühüm və aktual vəzifələri həll etməyə kömək edir:

- innovativ yanaşma əsasında yeni məhsul yaradılması və ya keyfiyyətinin artırılması;
- müştərilərə xidmət səviyyəsinin gücləndirilməsi;
- müəyyən sənayedə liderlərlə rəqabət aparmaq bacarığı;
- çoxlu sayda alıcının cəlb edilməsi, hədəf auditoriyasının genişləndirilməsi;
- müəssisənin gəlirlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi.

Müəssisələrin innovativ fəaliyyəti müxtəlif komponentlərdən ibarətdir ki, onları şəkil 1-dəki kimi göstərə bilərik.

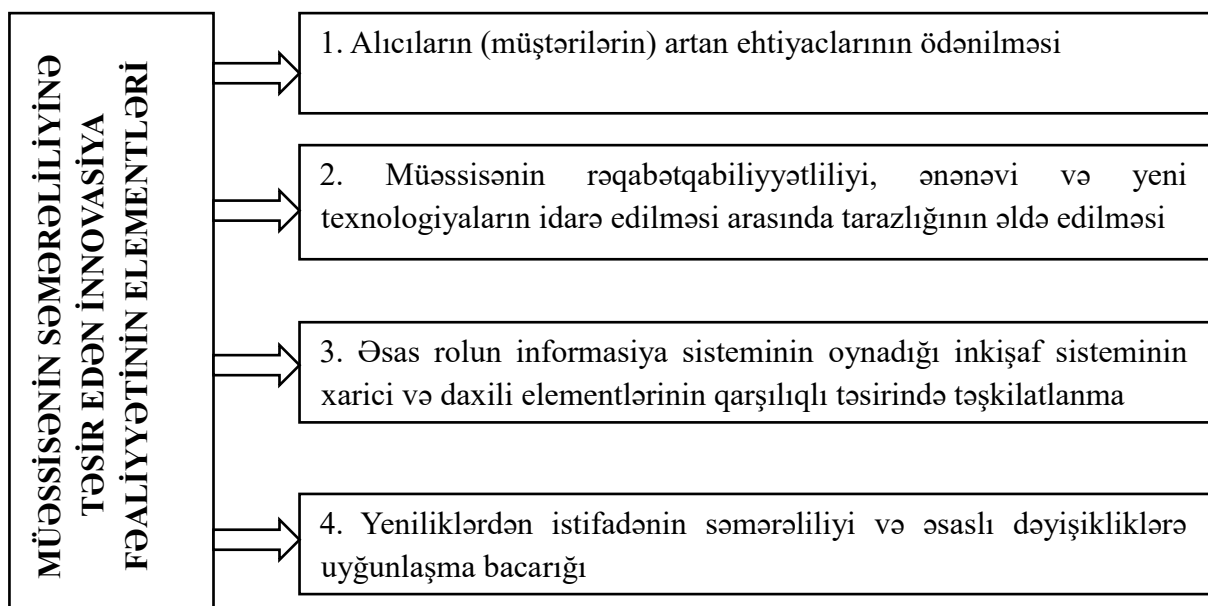
Mənbə: müəllif yanaşması

Şəkil 1. İnnovativ fəaliyyətin müəssisənin rəqabət qabiliyyətinə təsiri

Müəssisədə əsas innovativ qüvvə gələcək inkişafı üçün yüksək potensiala malik olan, elmi yanaşmadan istifadə edən və innovasiyaları fəal tətbiq edən yeni müəssisələrə məxsusdur. Belə müəssisələrin sürətli inkişafına dövlət tərəfindən lazımi dəstək verilməsi əsas şərtidir.

Müəssisələrin innovativ fəaliyyətinin əsas komponentlərini nəzərdən keçirərək, onların səmərəlilik səviyyəsini, o cümlədən rəqabət qabiliyyətini artırmaqla innovativ fəaliyyət elementlərini təhlil etmək və vurğulamaq lazımdır.

Şəkil 2-də müəssisənin fəaliyyətinin səmərəliliyinə ən çox təsir edən innovasiya fəaliyyətinin əsas elementlərini əks etdirmək olar.

Mənbə: müəllif yanaşması

Şəkil 2. Müəssisənin səmərəliliyinə təsir edən innovasiya fəaliyyətinin elementləri

Beləliklə, müəssisənin səmərəliliyi innovasiya fəaliyyətinin aşağıdakı elementlərinin köməyi ilə artırıla bilər:

- məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi yolu ilə müştərilərin tələbatının ödənilməsi, həmçinin, keyfiyyətə yeni məhsulların yaradılması və bazara çıxarılması yolu ilə;
- resurs qənaət konsepsiyasının tətbiqi və reallaşdırılması;
- yeni layihələrin və orijinal yanaşmaların hazırlanması və reallaşdırılması;
- gəlirli biznes layihələrinin icrası.

Məhsulların rəqabət qabiliyyətini təmin etmək və artırmaq üçün ən etibarlı strategiyalar onların unikallığı və yeniliyi, keyfiyyəti, bazara vaxtında daxil olması, çeşidin vaxtaşırı yenilənməsi və reklam tədbirləridir. Öz növbəsində, müəssisənin rəqabət qabiliyyəti innovativ texnologiyalar və rəqabətə davamlı məhsullarla dəstəklənir. Yeni texnika və texnologiyaların həyat dövrlərinin tərkibi və strukturu istehsalın inkişaf parametrləri ilə sıx bağlıdır. İnnovativ texnologiyaların istehsalat tətbiqinin birinci mərhələsi baş verəndə müəssisədə əmək məhsuldarlığı aşağı olur, istehsal xərcləri yavaş-yavaş azalır, müəssisənin mənfəəti artmağa başlayır. İlkin olaraq məhsulların innovativ istehsalı zərərli ola bilər.

İstehsalda sürətli artım olduqda, məsrəflər də azalmağa başlayır və ilkin investisiyalar gəlir əldə etməyə və özünü doğrultmağa başlayır. Avadanlıq və texnologiyaların tez-tez tətbiqi dövrləri

böyük çətinliklər yaradır və istehsalı qeyri-sabit edir. Yeni texnikaya keçid və yeni texnoloji proseslərin inkişafı dövründə müəssisənin bütün bölmələrinin səmərəlilik göstəriciləri aşağı düşür. Belə hallar əməyin təşkilinin müntəzəqi üsullarından, yeni iş prinsiplərindən istifadə etməklə, texnoloji proseslərin qurulması və istehsalın müasirləşdirilməsi ilə səriştəli idarəetmənin köməyi ilə həll edilməlidir. İstənilən innovativ istehsal təşkil edilərkən istehsalın ritm, uyğunlaşma, çeviklik, axıcılıq, müntənasiblik, ixtisaslaşma, kombinasiya, kooperasiya prinsipləri nəzərə alınmalıdır. İnnovativ istehsal ən qısa müddətdə və maşın və mexanizmlərin yenilənməsi və kadrların yenidən hazırlanması nəzərə alınmaqla tamamilə yeni məhsullara tez uyğunlaşma qabiliyyətinə malik olmalıdır [5, s.95].

Məhsul buraxılışının maksimum həcmi, satış və mənfəət, təbii ki, innovasiya fəaliyyətinin konkret nəticəsinin həyat dövrünün müddəti kimi mühüm göstəricilər müəyyənləşdirərkən innovasiyaların həyat dövrü nəzərə alınmalıdır. Qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi və məqsədlərə nail olunması elmi-texniki məhsullar bazarında artıq qiymətləndirilməlidir. Hal-hazırda bir çox müəssisələrin rəqabət qabiliyyəti və səmərəliliyi əsasən onların daxili və xarici mühitdə baş verən dinamik dəyişikliklərə uyğunlaşma qabiliyyəti ilə müəyyənləşdirilir. Bazar münasibətlərinin inkişafı, texnoloji dəyişikliklərin miqyas və sürəti ilə rəqabət qabiliyyətini yalnız əksər müəssisələrin istifadə etdiyi maddi və maliyyə amillərindən istifadə etməklə təmin etmək mümkün deyil. Şirkətlərdə innovativ texnologiyaların olması təşkilatın bazar dəyərini, investisiya cəlbəediciyini artırır, haqsız rəqabətdən qoruyur, daxili və xarici bazarlarda rəqabət üstünlüklərini təmin edir, istehsal xərclərinin optimallaşdırılmasına kömək edir və s.

TEXNOLOJİ İNNOVASIYALAR VƏ ONLARIN MÜƏSSİSƏLƏRİN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNİN YÜKƏSLDİLMƏSİNDƏ ROLU

Bu gün innovasiya rəqabət qabiliyyətini formalaşdıran əsas iqtisadi resurslardan birinə çevrilib. Onların istifadəsinə ehtiyac hər il artır. Bu, istər-istəməz aşağıdakılara səbəb olur:

- istehlakçı seçimlərinin dəyişməsi;
- yerli və xarici şirkətlər arasında rəqabətin artması;
- texnologiyanın sürətli inkişafı.

Mütəxəssislər müasir müəssisələrdə tətbiq oluna bilən bir neçə növ innovasiya növünü müəyyənləşdirirlər. İdarəetmə innovasiyası müasir müəssisənin qloballaşma, iqtisadi proseslərin rəqəmsallaşmasına uyğunlaşmasına kömək edən, həmçinin müştərilərinə malların alınması, onlardan istifadə, qəbulu, keyfiyyətə yeni imkanlar təqdim etməyə kömək edən yeni biliklər, yeni ideyalar və elmi yanaşmadır [9, s.68].

Digər bir innovasiya növü texnoloji innovasiyalardır ki, onlar müəssisənin keyfiyyətə yeni texnologiyadan istifadə etməsi və müştəriləri üçün yeni məhsulların yaradılmasıdır. İşçi qüvvəsinin keyfiyyəti müəssisənin müəyyən məhsulunun istehsalının müvəffəqiyyətinə və səmərəliliyinə böyük təsir göstərir. Rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün bir çox strategiya var və ən uyğununun seçimi müəssisənin hansı imkanlara və resurslara malik olmasından asılıdır. Texnoloji innovasiyalar ETT-ni müəyyənləşdirən metod və vasitələrə, istehsal texnologiyalarına təsir edən bütün dəyişiklikləri əhatə edir. Müvafiq olaraq, təşkilati, idarəetmə, hüquqi, sosial və ekoloji xarakterli innovasiyalar qeyri-texnoloji innovasiyalar kimi təsnif edilir.

Bazar tələbinin daha yaxşı ödənilməsi zərurəti innovasiyaların istehsalı və yayılması üçün başlanğıc nöqtəsi kimi çıxış edir. Təkrar istehsal prosesinin davamlılığını təmin etmək və mənfəət əldə etmək istəyi istənilən təsərrüfat subyekti üçün istehsal amillərinin birləşdirilməsinin yeni yollarının yaranması üçün stimül rolunu oynayır. Üstəlik, tez-tez belə yeni birləşmələrin istifadəsi və nəticədə innovasiyaların yaranması kapitalı sərfəli şəkildə yatırmaq və bazar tələbatını ödəmək üçün yeganə mümkün yol olur. Əməyin təşkili və kadrların idarə edilməsində faydalı innovasiyalar iş vaxtının və əmək intensivliyinin itkisini, yaxud yeni enerjiyə qənaət edən avadanlıqların və

tullantısız və az tullantılı texnologiyaların tətbiqi material və enerji tutumunu önəmli dərəcədə azalda bilər. Bu innovasiyalar ekoloji təmizliyi və davamlılığı da artırır.

Texnoloji innovasiya iqtisadiyyatın hər tərəfinə nüfuz edir və onun təsiri bütün səviyyələrdə - kiçik biznesdən tutmuş qlobal iqtisadi sistemlərə qədər hiss olunur. Texnoloji innovasiyalar mənfəəti artırmağa kömək edir, onların hesabına daha keyfiyyətli məhsullar yaradılır, istehsal olunan məhsulların sayı eyni vaxtda artır [7, s.304].

Texnoloji innovasiyaların istifadəsi rəqabət qabiliyyətinin iqtisadi komponentinə önəmli dərəcədə təsir göstərir, bu, xərcləri və nəticədə məhsul və ya xidmətin qiymətini azalda bilər. Texnoloji innovasiyalar sosial-iqtisadi sistemlərin təkmilləşdirilməsində önəmli rol oynayır və onların idarə olunmasına və inkişafına təsir göstərir. Texnoloji innovasiya məhsuldarlığı artırmaq, yeni sənaye sahələri yaratmaq və sahibkarlıq imkanlarını genişləndirməklə iqtisadi artımı stimullaşdırır. Texnoloji innovasiya istehsalın səmərəliliyini artırır və müəssisələrə daha az xərclə daha çox məhsul istehsalına imkan verir. Texnoloji innovasiya yeni bazarlar və iş yerləri yaradır, iqtisadiyyatı stimullaşdırır ki, bu da səhiyyə, təhsil və digər sosial xidmətlərə çıxış imkanlarının artırılması hesabına sosial rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır.

Bir çox müəssisələrdə ixtisaslı kadrlar, innovativ ideyalar yoxdur, köhnəlmiş avadanlıq və məhdud resurslar var. Belə müəssisələr heç bir əhəmiyyətli bazar payına, kifayət qədər gəlirə və rentabelliyyə arxalana bilməzlər. Onlar mallarını aşağı qiymətə sata və vəziyyəti və perspektivləri yalnız yaxın gələcək üçün idarə edə bilərlər. Yalnız texnoloji innovasiyalar əhəmiyyətli rəqabət üstünlükləri və bazar liderliyini təmin edir.

Texnoloji innovasiyalar müxtəlif resurslardan istifadənin nəticələrinə, eləcə də sənaye sektorundakı müəssisələrin fəaliyyətinə önəmli dərəcədə təsir göstərir. Bu, ilk öncə, innovasiyaların tətbiqi hesabına formalaşan satış həcmində özünü göstərir. Bu məqsədlə texnoloji cəhətdən dəyişdirilmiş müxtəlif növ innovativ məhsullardan istifadə olunur [2, s.57].

Texnoloji innovasiyalar texnoloji amillər vasitəsilə rəqabətqabiliyyətilik elementlərinə (xərclər və qiymətlər) elə təsir göstərir ki, subyektin və obyektin rəqabət qabiliyyəti artır. İstehsalçının istifadə etdiyi texnologiya məhsulun keyfiyyətinə və onun maya dəyərinə təsir göstərir. Əgər məhsulun istehsal texnologiyası yeni, faydalı və effektivdirsə, o, hüquqi baxımından müdafiə olunur ki, bu da təbii olaraq bu texnologiyadan istifadə etməklə hazırlanan məhsulların rəqabət qabiliyyətini artırır. İstehsal texnologiyasının seçimi, ilk öncə, onun maya dəyərinə təsir edir və burada iqtisadi parametrlər və rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi həlledici olur [8, s.71].

Beləliklə, rəqabətqabiliyyətliliyə nail olmaqda innovasiyanın rolu yeni məhsul və texnologiyalarda rəqabət üstünlüklərinin reallaşdırılması yolu ilə bazarda texnoloji liderliyə nail olmaqdır.

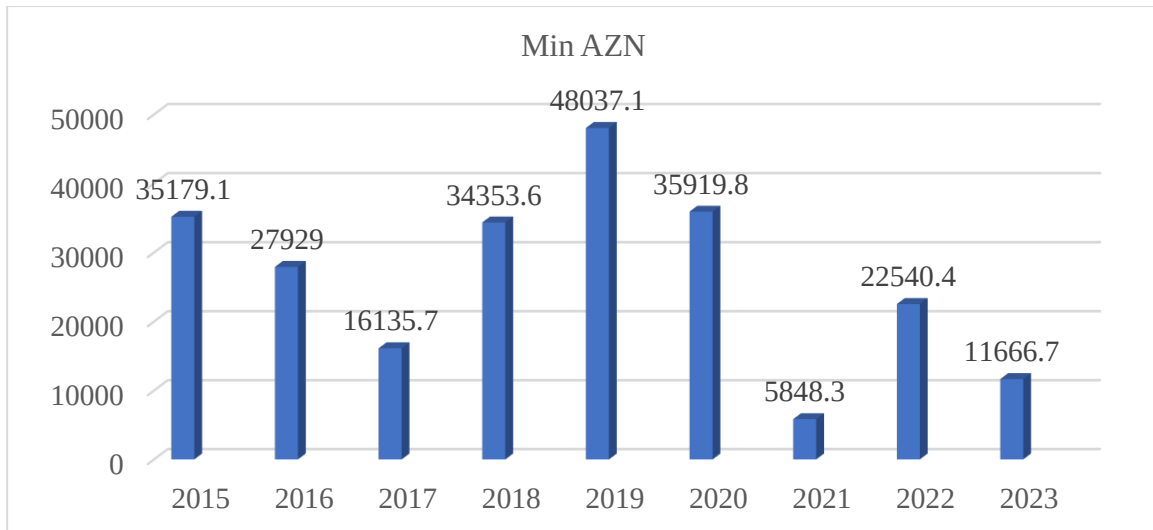
SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ TEXNOLOJİ İNNOVASIYALARIN TƏTBİQİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ YOLLARI

Yüksək texnologiyalı sahələr sənayenin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasının əsasına çevrilməlidir. Bunun təmin olunma səviyyəsi bilavasitə texnoloji innovasiyaların necə tətbiq olunmasından asılıdır [1, s.14].

Müəssisənin innovativ fəaliyyətinin nəticəsi yeni texnologiyalardan istifadə etməklə məhsul və ya xidmətlərin yeni və ya yenilənmiş formada buraxılmasıdır. Bütün məhsul və ya xidmətlər öz həyat dövrünün müxtəlif mərhələlərini keçir və müəyyən zaman kəsiyində köhnəlir və yeni məhsul və ya xidmətin buraxılmasına ehtiyac yaranır. Fəaliyyətini davam etdirmək üçün müəssisə texnoloji innovasiyalar hazırlamalı və ya satın almalıdır. Müəssisələr əksər hallarda texnoloji innovasiyalar tətbiq edirlər ki, bunun da nəticəsi müxtəlif texnoloji dəyişikliklərə məruz qalmış innovativ mal, iş və xidmətlərdir. İstehsal olunan innovativ əmtəələrin həcmnin texnoloji innovasiya xərclərinə nisbəti həmin innovasiyanın effektivliyini göstərir. Müəyyən bir bölgədə bu göstərici birdən çox olmalıdır, çünki innovasiya xərcləri innovativ malların satışı hesabına ödənilməlidir və hər il

böyüməyə meyllidir. Texnoloji innovasiya xərcləri kifayət qədər uzun müddət ərzində özünü ödəyə bilər və bu göstərici tədqiq olunan il üçün nisbi xarakter daşıyır.

Hazırda Azərbaycanın sənaye müəssisələrində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin mövcud vəziyyətini təhlil etmək üçün şəkil 3-ə diqqət yetirək.

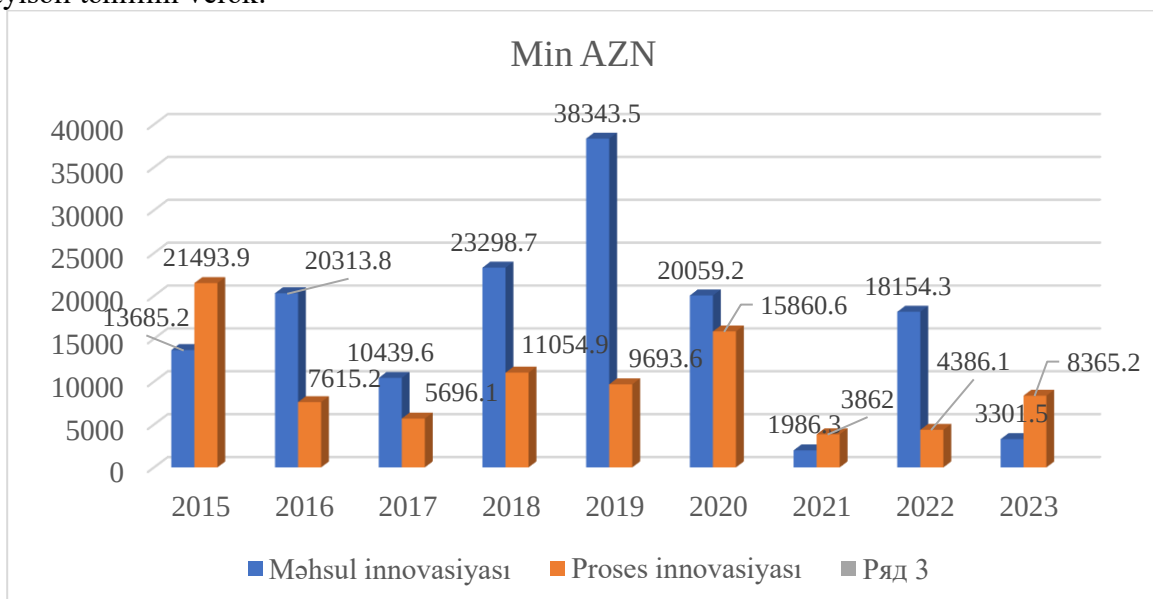
Mənbə: [10]

Şəkil 3. Azərbaycan sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər

Şəkil 3-dən görürük ki, Azərbaycan sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər qeyri-bərabər artmışdır. Tədqiq etdiyimiz dövrlər ərzində texnoloji innovasiyalara ən çox 2019-cu ildə 48037,1 min AZN olmaqla xərc çəkilmişdir ki, bu da 2015-ci ilə görə 36,6%, 2020-ci ilə görə 33,7%, 2023-cü ilə görə isə 4,1 dəfə çoxdur. Bu tipdə olan innovasiyalara ən az xərc isə 5848,3 min AZN olmaqla 2021-ci ildə çəkilib.

Texnoloji innovasiyalara bütün dövrlər ərzində əsasən mədənçıxarma sənayesində xərc çəkilmişdir. Məsələn, 2023-cü ildə texnoloji innovasiyalara 11666,7 min AZN xərc çəkilib ki, bunun 11084,1 min AZN-i və ya 95,0%-i mədənçıxarma, 495,4 min AZN-i və ya 5,0%-i isə emal sənayesinin payına düşür.

Şəkil 4 vasitəsilə 2015-2023-cü illər üzrə məhsul və proses innovasiyalarına çəkilən xərclərin müqayisəli təhlilini verək.

Mənbə: [10]

Şəkil 3. Azərbaycan sənayesində məhsul və proses innovasiyalarına çəkilən xərclər

Şəkil 4-dən məhsul və proses innovasiyalara çəkilən xərclər qeyri-bərabər artmışdır. Məsələn, 2015-ci ildə çəkilən xərclərin 61,1%-i proses, 38,9%-i məhsul innovasiyaları üzrə olmuşdursa, 2023-cü ildə bu nisbət 19,5% və 80,55% təşkil etmişdir. 2023-cü ildə məhsul innovasiyalarına çəkilən xərclər 2022-cü ilə görə kəskin şəkildə azalmış (14852,8 min AZN və ya 5,5 dəfə), proses innovasiyalarına çəkilən xərclər isə artmışdır (3979,1 min AZN və ya 90,7%).

İstənilən müəssisə texnoloji innovasiyaların tətbiqini genişləndirmək üçün investisiyalarını artırmalıdır. Bu, texnoloji innovasiyaların tətbiqinin təkmilləşdirilməsini optimallaşdıracaq və səmərəliliyini artıracaqdır ki, bu da ümumilikdə bütün müəssisənin səmərəliliyi artacaq. Texnoloji innovasiyalar hesabına artım müəssisənin müasir tələblərinə cavab verən daha təkmil, yenilənmiş məhsulların istehsalına şərait yaradacaqdır ki, bu, müəssisənin qlobal bazarda rəqabət qabiliyyətli olmasına gətirib çıxaracaq [3, s.113].

Müasir şəraitdə elə bir vəziyyət yarana bilər ki, innovasiyanın həyat dövrü investisiyanın qaytarılması baxımından tələb olunan müddətdən qısa ola bilər. Cari il üçün innovativ əmtəələrin həcmnin texnoloji yeniliyin dəyərinə nisbəti kimi hesablanan texnoloji innovasiyanın effektivliyi, ilk öncə, həmin innovasiyanın dəyərindən asılıdır. Əgər müəyyən il ərzində bu cür çoxlu məsrəflər yaranarsa və ya dövlət maliyyələşdirməsinin bir hissəsi kimi xərclər çəkilirsə, bu zaman səmərəlilik göstəricisi müvafiq olaraq azala bilər. Texnoloji innovasiyanın effektivliyini artırmaq üçün müəssisələr davamlı olaraq yeni və ya yenilənmiş məhsul və ya xidmət buraxmalıdırlar

Texnoloji innovasiya onun texnoloji tərəqqiyə təkan vermək və davamlı inkişafa nail olmaq potensialındadır. Texnoloji innovasiyaya maliyyə dəstəyi bu prosesdə əsas rol oynayır, çünki innovasiya xərcləri ayrı-ayrı müəssisələr səviyyəsində və bütövlükdə iqtisadiyyat səviyyəsində real xərcləri təmsil edir [6, s.580]. Ümumiyyətlə, texnoloji innovasiyalar müasir dünyada önəmli rol oynayır, iqtisadi inkişafa, həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına və şirkətlərin rəqabət qabiliyyətinin artmasına töhfə verir. Bununla belə, innovativ texnologiyaların tətbiqi zamanı müəssisələrin üzləşdiyi əsas problemlərdən biri yüksək xərclərdir. İnnovasiyaların hazırlanması və tətbiqi xeyli maliyyə resursları tələb edir ki, bu da bir çox şirkətlər, xüsusən də kiçik və orta müəssisələr üçün maneə ola bilər. Bu kontekstdə xərcləri azaltmaq və texnoloji yeniliyi geniş şirkətlər üçün əlçatan etmək üçün effektiv strategiya və həll yolları axtarmaq lazımdır

Texnoloji innovasiyaların yüksək məsrəfləri problemini həll etməyin bir neçə yolu var:

1. Dövlət dəstəyinin göstərilməsi. Bir çox ölkələr yeni texnologiyalar hazırlayan və tətbiq edən şirkətlərə qrantlar, subsidiyalar ayırır və bu yollarla onlara stimullar verir. Bu, maliyyə xərclərini önəmli dərəcədə azalda və innovasiyaları stimullaşdırır bilər.

2. İnkişafın prioritet istiqamətlərinə diqqət yetirilməsi. Müəssisələr inkişafın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir və öz söylərini və resurslarını ən önəmli layihələrə yönəldə bilərlər ki, bu da mövcud vəsaitlərin daha məqsədyönlü və səmərəli istifadəsinə imkan verir.

3. Outsorsinqdən istifadə. Bəzi müəssisələr texnologiyaların hazırlanması və tətbiqi üzrə işlərin bir hissəsini üçüncü tərəf ixtisaslaşmış təşkilatlara ötürməyə üstünlük verirlər ki, bu da xərcləri azalda bilər.

4. Kadrların hazırlanmasına və inkişafına sərmayə qoyulması. Təlim keçmiş və ixtisaslı mütəxəssislər innovativ layihələr üzərində daha səmərəli işləyə bilər ki, bu da son nəticədə xərclərin azaldılmasına və yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində uğurlar qazanılmasına kömək edir.

5. Əməkdaşlığın qurulması və birgə layihələrin reallaşdırılması. Müəssisələr innovasiyaları birgə inkişaf etdirmək və reallaşdırmaq məqsədilə öz söylərini və resurslarını digər təşkilatlarla birləşdirə bilərlər. Bu, layihə iştirakçıları arasında xərcləri və riskləri bölüşdürməyə imkan verir.

6. Açıq mənbələrdən istifadə. Açıq informasiya mənbələrindən, pulsuz proqram təminatından və açıq standartlardan istifadə innovativ texnologiyaların hazırlanması və tətbiqi xərclərini önəmli dərəcədə azalda bilər.

Sənaye müəssisələrində texnoloji innovasiyaların səmərəli tətbiqi üçün dövlət tərəfindən onların stimullaşdırılması zəruridir. Dövlət texnoloji innovasiyaları stimullaşdırmaq məqsədilə dövlət bir sıra tədbirlər görə bilər.

1. İnnovasiyalar üçün infrastrukturun inkişafı. Mövcud elmi parkların, texnoparkların, biznes inkubatorların təkmilləşdirilməsi və yenilərinin yaradılması. Bu, investisiyaların cəlb edilməsinə, elmi qurumlarla sənaye müəssisələri arasında əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsinə, gənc və innovativ layihələrə lazımi dəstəyin göstərilməsinə kömək edə bilər.

2. Elmi tədqiqat işlərinə və akademik ictimaiyyətlə sənaye arasında əməkdaşlığın inkişafına dəstək göstərilməsi.

3. İnnovativ müəssisələr üçün vergi güzəştləri, subsidiyalar, qrantlar və tədqiqat və inkişaf üçün maliyyələşdirmə proqramları da daxil olmaqla, yeniliyi təşviq edən dəstəkləyici tədbirlərin reallaşdırılması.

4. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişaf strategiyasının reallaşdırılması, o cümlədən davamlı olaraq rəqəmsal infrastrukturun inkişafı, internetə çıxışın genişləndirilməsi və dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılmasının təşviqi.

Ümumilikdə, texnoloji innovasiyalar təkcə sənaye müəssisələrinə deyil, bütövlükdə iqtisadiyyata müsbət təsir göstərir, böyüməyə, yoxsulluğun azaldılmasına, həyat keyfiyyətinin yaxşılaşmasına və davamlı inkişafa töhfə verir.

NƏTİCƏ

Texnoloji innovasiyalar sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinə və davamlı inkişaf tempinə önəmli təsir göstərir və ona görə onların səmərəli şəkildə idarə olunması əsas şərtidir. Texnoloji innovasiyaların idarə edilməsi müəssisənin dinamik rəqabət qabiliyyətini, yəni dəyişən xarici mühitdə rəqabət üstünlükləri yaratmaq qabiliyyətini təmin edən ən mühüm amil hesab edilə bilər. Texnoloji innovasiyaların üstünlüklərinə baxmayaraq, onların tətbiqi müəyyən problemlər də yaradır. Məsələn, avtomatlaşdırma və robotlaşdırma nəticəsində iş yerləri ixtisar olunur, insan fəaliyyətinin analitik və məntiqi komponentləri deqradasiyaya uğrayır və s. Digər tərəfdən texnoloji innovasiyaların tətbiqi böyük xərc tələb etdiyindən bütün sənaye müəssisələri bundan yetərincə istifadə edə bilmir. Yuxarıda deyilənlərə əsaslanaraq, texnoloji innovasiyaların sənaye müəssisələrinin idarə olunmasına önəmli dərəcədə təsir göstərdiyini iddia etmək olar. Onlar həm imkanlar, həm də mövcud şəraitə uyğunlaşma tələb edən problemlər yaradırlar. Bu təsirləri effektiv şəkildə idarə etməklə, sənaye müəssisələrinin rəhbərləri texnoloji innovasiyanın gücündən davamlı və rəqabətqabiliyyətli inkişafına təkan vermək və bir sıra digər problemləri həll etmək üçün istifadə edə bilərlər. Ümumiyyətlə, bu tip innovasiyaların təsirində mövcud tendensiyaları başa düşmək sənaye müəssisələrinin inkişafının davamlılığının təmin edilməsi baxımından effektiv strategiyalar hazırlamağa və ölkənin ÜDM-ə müsbət təsirinin yüksəldilməsinə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Baxışov A.S. Emal sənayesi müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin olunmasının strateji istiqamətləri. İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2013, 25 s.

2. Əliyev Ə.Q. Elmi nəticələrin kommersiyalaşdırılması proseslərinin idarə olunması problemləri. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2021, 2, s.52–69

3. Səmədova T. Rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsində innovasiyanın rolu. İpək yolu, 2017, 3, s. 106-113

4. Бабкина, О. А. Инновации как фактор повышения конкурентоспособности / О. А. Бабкина, А. А. Ибрагимова // Управление и экономика народного хозяйства России: сборник

статей VII Международной научно-практической конференции, Пенза, 21–22 февраля 2023. – С. 39-41

5. Дьяконова, С. Н. Применение инновационных технологий как фактора повышения конкурентоспособности предприятия / С. Н. Дьяконова, С. И. Жогов // Инновации, технологии и бизнес. – 2019. – 2(6). – С. 93-96

6. Зосимова, С. Д. Роль инвестиций в технологические инновации в современной экономике / С. Д. Зосимова, Н. А. Стефанова // Актуальные вопросы современной экономики. – 2024. – 5. – С. 577-583

7. Клишевич, А. О. Влияние технологических инноваций на экономику / А. О. Клишевич, В. Д. Золотухина, Е. А. Болычева // Стратегия социально-экономического развития общества: управленческие, правовые, хозяйственные аспекты : Сборник научных статей 13-й Международной научно-практической конференции. В 2-х томах, Курск, 28–29 ноября 2023. – С. 303-307

8. Сайфидинов, Б. Технологические инновации как фактор повышения эффективности производства / Б. Сайфидинов, А. Николаев // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – 46-4. – С. 70-73

9. Хабибуллина, З. Ф. Влияние инноваций на конкурентоспособность предприятия / З. Ф. Хабибуллина, А. В. Шнайдерман // Научное отражение. – 2020. – 4(22). – С. 66-68

10. <https://www.stat.gov.az/source/industry/ARDSK>